

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

КУНИЦЬКИЙ Микола Прокопович

УДК 321.011.5:316.62

**ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ПРОЯВИ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ
В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 23.00.03 – політична культура та ідеологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор політичних наук, доцент
Остапенко Марина Анатоліївна,
професор кафедри політичних наук,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Денисюк Світлана Георгіївна,
професор кафедри
суспільно-політичних наук,
директор Інституту
соціально-гуманітарних наук,
Вінницький національний технічний університет;

кандидат політичних наук
Бабка Володимир Леонідович,
старший науковий співробітник
відділу соціогуманітарних наук,
Державна наукова установа
«Енциклопедичне видавництво».

Захист відбудеться 28 лютого 2019 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 28 січня 2019 року.

Вчений секретар

О. Я. Волянук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Для кожної політичної системи, того чи іншого типу політичного режиму властиві відповідна політична культура та поведінка їх суб'єктів. Демократія надає можливості громадянам брати участь в управлінні країною та здійсненні контролю, сприяє формуванню політичного класу, здатного проводити реальні реформи. Взаємодія влади та громадянського суспільства в умовах демократичної трансформації дозволяє об'єднати зусилля у подоланні таких проблем, як корупція, брак суспільної довіри до влади, відсутність політичної та юридичної відповідальності суб'єктів політики, неналежне ставлення громадян до своїх обов'язків та інші. Відсутність чи імітація взаємодії держави і громадянського суспільства призводить до викривлення змісту демократії, що значно гальмує шлях до неї та дає можливість іншим державам втручатися у цей процес, не дозволяє забезпечити належний рівень національної безпеки та загрожує територіальній цілісності держави. Публічний, конкурентний характер демократичного життя актуалізує потребу в усвідомленій та відповідальній участі та діяльності. Окреслені питання належать до сфери політичної поведінки суб'єктів політики та потребують поглибленого осмислення цього феномену.

Значний внесок у розробку різних аспектів проблематики політичної поведінки у вітчизняній політичній науці зроблено О. Бабкіною, В. Бабкою, В. Бортніковим, С. Брехарею, М. Головатим, В. Горбатенком, В. Денисенком, С. Денисюк, М. Дмитренком, В. Корнієнком, Н. Латигіною, Л. Нагорною, О. Новаковою, І. Поліщуком, Н. Ротар, В. Северинюком, О. Скрипнюком та іншими вченими. Психологічні аспекти політичної поведінки особистості досліджуються у працях І. Вільчинської, Г. Дилігенського, Є. Ільїна, Ю. Ірхіна, В. Климчука, О. Мелешкіної, Д. Ольшанського, Ю. Шайгородського та інших. Природа політичної поведінки у вітчизняній науці має опосередкований характер вивчення, розглядається через контекст проблеми політичної активності (О. Коробанова, М. Сидоркіна), політичної участі молоді (І. Галактіонова, Л. Кияшко, А. Краснякова), електоральної поведінки (В. Бунь, Д. Гаврилюк, К. Ірха, Л. Кочубей), феномену політичної культури (В. Бебик, М. Головатий, М. Дмитренко, А. Зуйковська, Л. Нагорна, М. Остапенко, В. Ребкало, М. Чабанна), політичного лідерства (А. Лисюк, А. Пахарев, М. Пірен), політичної влади (Н. Лепська, О. Поприцький), політичної соціалізації (В. Береза, Н. Гедікова, А. Карнаух, М. Катаєва), політичного мислення (В. Васютинський, Т. Траверсе, Ю. Шайгородський), маніпулятивних технологій (О. Бойко, С. Машаровська) та інші.

Наукової уваги потребує вивчення політичної поведінки як певного комплексу взаємозумовлених детермінант і реакцій, що спостерігаються ззовні, їх наслідків для виявлення тенденцій і перспектив затвердження демократичних стандартів життя. Події 2004 та 2013 рр. в Україні демонструють, що суспільство потенційно готове до змін. Разом із тим, якщо у 2004 р. спостерігалася його певна пасивність після протесту, то Євромайдан і Революція Гідності виявили більш узгоджені та активні дії на національному

рівні й сприяли інтеграції громадянського суспільства у публічну політику, прозорості прийняття політичних рішень та спробам контролю за діями політичної влади. Поряд з цим зберігається слабкість представлення інтересів та діяльності громадянського суспільства, що часто обмежується активністю деяких активістів, волонтерів та окремих громадських організацій. На розвиток політичної поведінки вагомий вплив мають політичні партії, громадські організації, заклади освіти, засоби масової комунікації (ЗМК), окремі політичні та громадські діячі, які можуть сформувати довіру до державної влади, убезпечити населення від розчарування та популістських проявів. Ці та інші питання потребують наукового вивчення саме через призму осмислення політичної поведінки як єдності внутрішніх і зовнішніх детермінант та їх проявів, взаємозумовленості та взаємовпливу цих складових.

Дослідження феномену політичної поведінки є важливим як у теоретичному, так і практичному вимірах. Контекст трансформаційних змін, які переживає українське суспільство, потребує наукового аналізу не лише зовнішніх проявів поведінки, а й осмислення їх складної взаємозумовленості внутрішніми, стимулюючими детермінантами. Разом з цим, варто відзначити потребу вітчизняної наукової спільноти у подальшому розвитку методологічної та інструментальної основи дослідження цього аспекту, використанні напрацювань зарубіжних шкіл, а також інтегрування з такими науками як психологія, соціологія, педагогіка, право, теорія менеджменту та ін.

Актуальними є проблеми єдності детермінант (комплекс причин, які спрямовують і які можуть змінювати поведінку – це особливості середовища і оточення суб'єкта, внутрішні джерела (не)активності та політична свідомість) і проявів (форми, типи, наслідки) політичної поведінки, демократії як чинника впливу на її природу та зовнішні прояви; осмислення політичної поведінки як «показника» досягнень та ризиків демократичної трансформації українського суспільства; особливостей солідарної політичної поведінки як чинника політичної консолідації українського суспільства. Усе це визначило мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, сформувало логіку та категоріальний апарат дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана у межах комплексної наукової теми кафедри політичних наук «Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий досвід і українські реалії», що входить до Тематичного плану науково-дослідних робіт НПУ імені М. П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук». Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 11 від 23 лютого 2016 року).

Метою дослідження є визначення особливостей феномену політичної поведінки в умовах демократичних змін суспільства, а також взаємозумовленості детермінант і зовнішніх проявів політичної поведінки суб'єктів влади та окремих груп українського суспільства.

Реалізація мети передбачає вирішення взаємопов'язаних **завдань**:

- проаналізувати теоретико-методологічні основи дослідження політичної поведінки та окреслити її роль в розвитку демократичної політичної свідомості

та культури;

- з'ясувати сутність єдності детермінант і проявів політичної поведінки як теоретичного концепту та визначити методологію його дослідження у політичній науці;

- розкрити вплив демократії як політичної цінності на політичну поведінку суб'єктів;

- дослідити взаємозумовленість об'єктивних та суб'єктивних детермінант політичної поведінки в умовах демократичних змін суспільства;

- проаналізувати політичну поведінку як «індикатор» досягнень і ризиків демократичної трансформації українського суспільства;

- окреслити шляхи розвитку солідарної політичної поведінки як чинника політичної консолідації українського суспільства.

Об'єкт дослідження – політична поведінка як складова та показник розвитку демократичної політичної культури.

Предмет дослідження – особливості детермінант і проявів політичної поведінки в умовах демократичної трансформації суспільства.

Методологічною основою дослідження є комплекс загально-філософських, загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що сприяло усвідомленню багатовимірності та складності феномену політичної поведінки. Пріоритетними у дослідженні є політико-культурний, аксіологічний, поведінковий, соціологічний підходи. У роботі використано діалектичний метод (для розгляду взаємозалежності зовнішніх (особливості та виклики демократичних змін) та внутрішніх (психологічних особливостей) детермінант у формуванні політичної поведінки); біхевіористичний метод (для осмислення природи політичної поведінки), метод системного аналізу (що дозволив визначити особливості впливу демократичних змін на політичну поведінку); порівняльний метод (для визначення і співставлення типів політичної поведінки суб'єктів влади та окремих груп суспільства); герменевтичний метод (для аналізу внутрішніх детермінант політичної поведінки як першооснови спонукань, що визначають можливість реалізації мети діяльності); антропологічний метод (сприяє дослідженню політичної поведінки, що відображає політичні потреби, політичні інтереси, особливості політичного мислення, усвідомлення цілей діяльності). Використання структурно-функціонального методу дозволило проаналізувати структуру комплексу внутрішніх детермінант (мотиви, мотиваційний клімат, мотиватори, стимули; політичні потреби; політичні установки; політичні стереотипи; політичні інтереси) та їх зв'язку зі зовнішнім проявом політичної поведінки в умовах демократичних змін сучасного українського суспільства; елементи аналітичного та прогностичного методів – визначити основні тенденції змін політичної поведінки в умовах демократичних перетворень України.

Виконанню поставлених завдань сприяло використання таких методологічних принципів, як об'єктивність та цілісність проведення дослідження проблеми політичної поведінки. Використано міждисциплінарний підхід до дослідження предмету, який передбачає синтез досягнень політології, психології, філософії, соціології, права, що дозволило визначити комплексний

та багатоаспектний характер політичної поведінки суб'єктів в умовах демократичних змін.

Емпіричною основою дослідження є матеріали соціологічних досліджень, оцінки стану суспільства, здійснені вітчизняними аналітичними й дослідницькими інституціями – Інститутом соціології НАН України, Національним інститутом стратегічних досліджень, Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Соціологічною групою «Рейтинг» та іншими.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у спробі поєднання детермінант і проявів політичної поведінки як складової політичної культури та визначенні її особливостей в умовах демократичної трансформації українського суспільства. У відповідності з цим на захист виноситься низка положень, що характеризуються науковою новизною.

Уперше:

- виявлено, що політична поведінка як феномен, який відтворює причинно-наслідкові зв'язки із політичною культурою та політичною соціалізацією, в умовах трансформаційного суспільства може мати зворотній вплив від наслідку до причини, змінюючи уявлення та переконання, створюючи стереотипні настанови у сприйнятті та ставленні до політичного життя. Політична поведінка, яка, з одного боку, органічно інтегрується у політичну культуру та політичну соціалізацію, зумовлюється особливостями політичної свідомості. З іншого боку, унікальність цього феномену в його зворотній дії – поведінка може бути одним із чинників формування особливостей політичної культури, вплинути на характер політичної соціалізації, обумовити зміни сприйняття політичної реальності у політичній свідомості;

- синтезовано детермінанти, які визначають особливості політичної поведінки в умовах демократичних змін суспільства: наявність та ефективність інститутів демократичної політичної системи; «ресурси» політичної поведінки; досвід політичної участі та тип політичної поведінки, які були сформовані до демократичних трансформацій; зрілість громадянського суспільства; сформованість демократичних традицій, цінностей, досвіду демократії; атмосфера цивілізованих виборів, що мотивує електоральну активність; довіра до органів влади, політичних інститутів, політичної системи загалом; баланс між політичною активністю та апатією; ступінь задоволення демократією та демократичними змінами; роль політичної еліти, стабільність чи зміна векторів її зовнішньополітичних та внутрішньополітичних орієнтацій; ступінь радикалізації політичної свідомості, готовність вирішувати конфлікти (не)мирним шляхом;

- політичну поведінку в умовах демократичної трансформації українського суспільства розглянуто через призму її мотивації та визначено, що наближеність до життя за демократичними стандартами зумовлюється збалансованістю між актуальною і потенційною мотивацією; між демократією як мотивом-метою і мотивом-цінністю у політичній поведінці. За умов демократичного суспільства характерна швидка трансформація потенційного

мотиву в актуальній при зміні ситуації, а в умовах суспільства, що переживає демократичні перетворення, наявний дисбаланс і розрив між потенційною та актуальною мотивацією, що серед іншого виявляється у переважанні девіантних типів політичної поведінки. Наближення демократії як мотиву-мети до мотиву-цінності політичної поведінки є складним процесом усвідомлення особистісних потреб, шляхів їх задоволення, узгодження з потребами суспільства, передбаченням наслідків для себе та суспільства – інтеріоризація політичних цінностей суспільства.

Поглиблено:

- визначення політичної поведінки як складного феномена, що є комплексом внутрішніх детермінант та зовнішніх проявів, у якому відображаються особливості політичної системи, політичного режиму, політичної культури, політичної свідомості, політичної соціалізації різних суб'єктів політики; містить і спонтанність реакцій та проявів. Крім того, зовнішні прояви виявляються у різних типах політичної поведінки і є найбільш вивченими у сучасній науці. Внутрішні детермінанти мають психологічну природу і можуть бути виявлені через суб'єктивний вимір – особистісний, груповий, масовий;

- положення про те, що мотиви політичної поведінки зумовлені відповідним «мотиваційним кліматом», який визначає зміст, форми й ефективність політичної поведінки та позначає «атмосферу» політичних відносин суб'єктів політичного життя й відображає тип політичного режиму, політичної культури суспільства. Визначено, що «мотиваційний клімат» може сприяти як усвідомленій політичній участі громадян, так і формувати індіферентне ставлення до політики; демократизація українського суспільства супроводжується відсутністю чітких та усталених політичних норм і правил, частою зміною та конфліктністю політичної еліти, непослідовністю дій та політичних рішень, що загалом характеризує «мотиваційний клімат» швидше як демотивуючий для політичної поведінки громадян чи формує ґрунт для протестних форм політичної поведінки.

Отримали подальший розвиток:

- визначення закономірностей та типів політичної поведінки; чинників (соціальної та політичної стратифікації, інформаційне суспільство, корупція тощо), які можуть як активізувати політичну участь і діяльність суб'єктів в умовах демократичної трансформації, так і спровокувати абсентеїзм, стан апатичного, байдужого ставлення до політики;

- шляхи становлення солідарної політичної поведінки, яка зменшує наявний розрив між потенційною та актуальною мотивацією (політична і громадянська освіта, розвиток демократичної політичної культури, використання та популяризація успішного досвіду взаємодії влади та громадянського суспільства та інші).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дисертації отримані автором самостійно, всі опубліковані праці за темою дисертації є одноосібними.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає в аналізі особливостей політичної поведінки в умовах демократизації суспільного

життя, її ролі у становленні демократичних цінностей політичної культури та перспектив життя за демократичними стандартами. Основні положення дисертації, які систематизують та узагальнюють теоретичний доробок й емпіричні дані сучасного стану детермінант і проявів політичної поведінки, дозволяють розширити межі політологічного дискурсу щодо з'ясування сутнісних характеристик цього складного феномену, можуть бути використані для подальших теоретичних досліджень політичної поведінки в умовах демократичних змін українського суспільства.

Сформульовані в дисертації висновки будуть корисними для створення позитивного «мотиваційного клімату» політичної поведінки в українському суспільстві, розвитку громадянської політичної культури, для подальшого осмислення кореляції демократичних цінностей і мотивів у політичній поведінці громадян України. Результати дослідження можуть бути використані у професійній діяльності політичних експертів, громадських лідерів, освітян у процесі політичної соціалізації задля досягнення суспільної згоди зі складних питань проведення реформ в Україні та консолідації суспільства; при розробці нормативних курсів і спецкурсів з основ демократії, політичної психології, соціології політики, політичної та громадянської культури тощо.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Положення й висновки дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри політичних наук НПУ імені М. П. Драгоманова. Результати дисертаційного дослідження доповідалися на звітних семінарах аспірантів, наукових конференціях міжнародного та всеукраїнського рівнів, а саме: Міжнародній науковій конференції Дванадцяті юридичні читання «Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози» (Київ, 1–2 червня 2017 р.); ХІХ Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта і доля нації. Виховання громадянина в демократичних суспільствах: європейський та український досвід» (Харків, 17–19 травня 2018 р.); Міжнародній науковій конференції Тринадцяті юридичні читання «Українська державність: кризь призму часу (до 100-річчя Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр.)» (Київ, 24–25 травня 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Компетентність особистості в контексті сучасних соціальних трансформацій» (Полтава, 28 листопада 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 9 наукових працях, із яких 6 статей у фахових виданнях з політичних наук (серед них 5 надруковані у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз), 3 тези наукових конференцій.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження. Вона складається з анотації, вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел (376 найменувань), двох додатків. Загальний обсяг дисертації складає 245 сторінки, з них обсяг основного тексту – 185 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, описано її зв'язок з науково-дослідницькими темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито його методологію, новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, подано відомості про апробацію та публікації результатів дисертації, її загальну структуру.

У **першому розділі** – **«Теоретико-методологічні засади вивчення політичної поведінки як невід'ємної складової політичної культури»** – аналізується зміст, теоретичні та методологічні підходи дослідження політичної поведінки як однієї з категорій політичної науки, визначається складність цього феномену як комплексу детермінант і зовнішніх проявів, які мають взаємозумовлюючий характер.

У **підрозділі 1.1.** – *«Політична поведінка та її роль в умовах розвитку демократичної свідомості і культури»* – визначаються сутність і взаємозв'язок категорії політичної поведінки з іншими категоріями політичної науки. У вітчизняній політології політична поведінка розглядається через контекст політичної культури, політичної свідомості, політичної соціалізації. Вони є певним змістом, чинником, середовищем, що впливають на характер політичної поведінки, визначають її мету та пріоритетні форми. Водночас, визначено, що політична поведінка сама може суттєво впливати на ці феномени, змінюючи їх зміст, уявлення та сприйняття суб'єктів. Поведінка є одним із «індикаторів» демократичності політичної системи, політичної культури, політичної свідомості.

Аналізуються близькі до політичної поведінки, проте із різним змістовим навантаженням поняття – політична участь / політична неучасть, політична активність / політична пасивність, політична діяльність / політична бездіяльність. Визначено, що зміст поняття політичної поведінки є ширшим за означені та позначає досить складну структуру, серед елементів якої є детермінанти (причини) і прояви (дії, реакції та загалом те, що можна спостерігати ззовні). Дослідження різних підходів тлумачення категорії політичної поведінки надало можливість сформувати базове визначення політичної поведінки як складного феномена, що є комплексом детермінант і зовнішніх проявів, у якому відтворюються особливості політичної системи, політичного режиму, політичної культури, політичної свідомості, політичної соціалізації різних суб'єктів політики. З'ясовано, що зовнішні прояви виявляються у різних типах політичної поведінки і є найбільш вивченими у сучасній науці. Внутрішні ж детермінанти мають психологічну природу і можуть бути виявлені на рівні особистості, групи, маси.

У **підрозділі 1.2.** – *«Єдність детермінант і проявів політичної поведінки: методологія вивчення у політичній науці»* – виокремлено низку закономірностей, що підкреслюють комплексний характер феномену: політична поведінка є «продуктом» політичного режиму суспільства та його трансформації; віддзеркалює зміни у політичній системі; відтворює політичну культуру; є результатом політичної соціалізації; залежить від мотивів та

політичної свідомості; є реакцією громадян на дії суб'єктів влади тощо.

Розглядаються наукові напрями вивчення феномену поведінки. Водночас наголошується на розширенні методології вивчення політичної поведінки за рахунок міждисциплінарного підходу.

Визначається, що детермінанти політичної поведінки – це система взаємодіючих чинників і факторів, які викликають певні реакції та відтворюються у типі політичної поведінки суб'єкта (вони є причиною, спрямовують і можуть змінювати поведінку). У роботі акцентовано увагу саме на виокремленні зовнішніх (це особливості середовища і оточення суб'єкта) і внутрішніх детермінант (це внутрішні, тобто психологічні джерела та політична свідомість). Не заперечуючи значимості кожного із них, фокус дослідження зосереджується передусім на мотивації політичної поведінки, яка корелює із (не)готовністю до дії та безпосередньо з дією. Мотиви досліджуються у діалектичному поєднанні з політичними та ціннісними орієнтаціями, діяльністю. Використовуючи класифікацію мотивів на потенційні та актуальні, обґрунтовується можливість вивчення готовності громадян жити за демократичними правилами та нормами, їх сприйняття та перспективи втілення у світоглядну систему. Комплекс зовнішніх і внутрішніх детермінант формує відповідні реакції на політичну сферу, відтворюється у відносинах з іншими суб'єктами та загалом оточенням, що визначає тип політичної поведінки. Останній осмислюється як більш-менш стійкі (усталені) реакції на політичну дійсність, що відтворюють особливості політичної культури і політичної соціалізації.

У другому розділі – **«Діалектика соціальних і психологічних чинників політичної поведінки в умовах становлення демократії»** – характеризуються основні зовнішні та внутрішні детермінанти, їх вплив на прояви політичної поведінки в умовах демократичної трансформації суспільства.

У підрозділі 2.1. – *«Демократія та її вплив на внутрішню природу та зовнішні прояви політичної поведінки»* – окреслено, що серед чинників впливу на політичну поведінку важливими є умови демократизації суспільного життя. Аналіз праць дозволяє визначити, що демократизація відбувається не лише на рівні політичних інститутів, а й торкається сфери політичної культури суспільства. Обґрунтовується, що у контексті вивчення особливостей поведінки в умовах демократичної трансформації потребують уваги підходи, де демократія розглядається як політичний світогляд і політична цінність. Вони пояснюють, що демократичні зміни зумовлені не лише встановленням демократичних інститутів, конституційним закріпленням демократичних норм і принципів, а й розумінням сутності демократії пересічним громадянином. Це позначає усвідомлення її цінностей на особистісному рівні, що надалі мотивує і спрямовує політичну поведінку людини, формує особисте відповідальне дотримання принципів демократичного життя.

Розглянуто вплив змін в економічній, політико-культурній та інформаційній сферах суспільства на зміст детермінант і типів політичної поведінки. Економічний чинник змінює соціальну і політичну стратифікації суспільства, що визначають ступінь інтересу до політики, доступ до влади,

рівень освіти тощо. Загалом це відтворюється і на спрямованості та виборі типу політичної поведінки. Вплив інформаційного чинника розкривається як у створенні певного середовища для формування політичної поведінки, так і в можливості змінити спрямованість, форми політичної поведінки людини під впливом отриманої інформації. Серед чинників формування певного типу системи відносин розглядається корупція. Визначається її негативний результат впливу на внутрішні детермінанти та прояви політичної поведінки – прагнення уникнути відповідальності за порушення норм і правил суспільного життя. Небезпечним для демократичних змін є затвердження корупції як звичного елемента суспільного життя, що гальмує формування демократичних цінностей.

У підрозділі 2.2. – «Об'єктивні та суб'єктивні детермінанти політичної поведінки» – окреслюються основні зовнішні та внутрішні детермінанти політичної поведінки в умовах демократичної трансформації суспільства. Серед внутрішніх визначено роль мотивів, настанов, політичних цінностей та орієнтацій, політичних стереотипів, політичної свідомості, політичних інтересів, політичних потреб, емоційно-вольової сфери. Від сформованості та особливостей цих елементів залежить пріоритетність мотивів політичної поведінки суб'єкта. Крім того, ці феномени здатні активізувати, стабілізувати і дестабілізувати політичну поведінку.

Для позначення об'єктивних детермінант політичної поведінки у роботі використано поняття «мотиваційного клімату». Відповідно до сучасних теорій і практики менеджменту «мотиваційний клімат» визначає результативність та ефективність дії, відтворює атмосферу, яка характеризує різні рівні відносин. У політичній сфері це – відносини між громадянами, між громадянським суспільством і владою, всередині влади та інші. Визначається, що «мотиваційний клімат» політичної участі формують особливості функціонування політичних інститутів, політичної культури, зацікавленість в участі самої людини, якість інтеракційного простору, можливість комунікації, статусні ролі, досвід політичної участі, приналежність до окремих соціальних груп. Умови трансформаційного суспільства здатні демотивувати громадян брати участь у політичному житті.

Розглянуто різні поведінкові реакції пересічних громадян, які можуть спровокувати демократичні зміни у суспільстві – від інтенсивної політичної активності (серед чого і протестний тип поведінки) до апатії та абсентеїзму. У дослідженні взаємозумовленості детермінант і проявів політичної поведінки в умовах демократичних змін відзначено (не)сформованість громадянської культури. Означений тип політичної культури (за Г. Алмондом) відтворює сформовану внутрішню готовність людини брати участь у політичному житті, здатність поєднувати певну долю активності та пасивності.

У третьому розділі – «Особливості політичної поведінки українського суспільства в умовах формування демократичної політичної культури» – досліджуються ключові проблеми політичної поведінки українського суспільства (на прикладі певних груп) в контексті розвитку демократичної політичної культури та з'ясовуються можливості його консолідованості як

одного з етапів демократичної трансформації.

У підрозділі 3.1. – *«Політична поведінка як “індикатор” досягнень та ризиків демократичної трансформації українського суспільства»* – аналізується готовність суспільства до демократичних стандартів життя та реалізація їх у практичних діях. Визнаючи пріоритет психологічної науки у вивченні проблеми психологічної готовності, мотивації, у роботі зроблена спроба загального «діагностування» (з використанням соціологічних досліджень) потенційної та реальної політичної участі українського суспільства на рівні «еліта – не еліта». Потенційна мотивація політичної участі відповідає готовності, а актуальна – реальній активності (дії, вчинки, діяльність).

Визначено, що «мотиваційний клімат» демократичної трансформації українського суспільства формує швидше негативний емоційний стан, відчуття незадоволеності та посилення напруги, створює протестне середовище. Проведений аналіз дозволяє стверджувати про наявний дисбаланс реальної та потенційної участі, великий розрив між готовністю жити за принципами демократії та реальним життям за цими правилами. Цей розрив зумовлюється у політичного класу певним нарцисизмом, стереотипним ставленням до політики як до сфери прибутку, у суспільства – недостатнім рівнем політичних знань, нерозумінням багатьох поточних процесів, високим ступенем недовіри до представницьких інститутів, стереотипним ставленням до політики як до сфери «популізму та цинізму».

Проаналізовано протестний потенціал українського суспільства та перспективи його реальних проявів. Відповідно до типології політичної поведінки Р. Мертон визначено, що умови «фасадної» демократії формують девіантні форми адаптації, зокрема ритуальний тип політичної поведінки, коли поведінка є більше символічною, дотримуються інституційні норми, участь зводиться до виборів, разових політичних акцій тощо. Це відтворюється й у відносинах в межах громадянського суспільства (слабкість комунікації та взаємодії), а також у відносинах між владою та громадянським суспільством, де часто використовуються маніпуляції та популістські гасла. З іншого боку, вираженість потенційної мотивації вказує на готовність суспільства жити за демократичними традиціями, розуміння відповідальності за майбутнє України.

У підрозділі 3.2. – *«Становлення солідарної політичної поведінки як чинника політичної консолідації українського суспільства»* – розкривається проблема трансформації протестного типу політичної поведінки в солідарний через пошук збалансованості між актуальною і потенційною мотивацією, усвідомлення демократії від мотиву-мети до мотиву-цінності. Для вирішення цієї проблеми пропонуються шляхи формування солідарної політичної поведінки – поведінки, яка збалансовує окреслене. Солідарна політична поведінка характеризує сформований рівень внутрішньої готовності не лише усвідомлювати, а й будувати свої дії відповідно до демократичних цінностей та принципів, є адекватною демократичним нормам і традиціям, заснована на пріоритеті самостійної та усвідомленої участі громадян, сформований відповідальності, культурі компромісу, можливостях здорового конкурування у політиці, вільного політичного вибору з низки альтернатив. Важливим у цьому

контексті висновком, заснованим на соціологічних дослідженнях, є фіксація готовності українців жити за демократичними цінностями.

Підкреслюється, що складність розвитку стійких типів політичної поведінки зумовлена суперечливістю самих демократичних перетворень. Досягнення балансу між активністю і пасивністю можливе, коли проблеми суспільства є не надто «гострими» для нього. Для українського суспільства не вирішеність багатьох питань має актуальний, хронічний характер. Стійка невідповідність між позиціями (як має бути) і поведінкою (що є в реальності) вказує на проблеми ефективності управління та почуття безсилля, беспорядності громадян. Однією з проблем досягнення певної рівноваги між актуальною і потенційною мотивацією в умовах демократизації суспільства є формальний характер, імітація діяльності мотиваторів (суб'єктів влади, політичних партій, державних і політичних діячів, громадських об'єднань, ЗМК), викривлений зміст реалій, втрата зв'язків із попередніми мотивами і змістом діяльності, а також домінування емоційності при прийнятті рішень. Визначаються пріоритетні шляхи формування солідарного типу політичної поведінки – політична освіта, демократична політична культура, політична соціалізація, свідоме ставлення до демократії, розуміння переваг і ризиків цієї форми організації суспільного життя як політичною елітою, так і суспільством.

ВИСНОВКИ

Трансформаційні процеси, крім інституційних змін, актуалізують вагомість людини у суспільно-політичній сфері, зокрема розуміння сфери її політичних потреб, політичних інтересів, формування політичної поведінки, від чого залежить і успішність демократичних перетворень.

1. Політична поведінка є однією із базових категорій політичної науки, що відображає участь людини у політичному житті, долучення до політичної сфери чи свідому відмову від неї, активне публічне представлення своїх поглядів з метою впливу на політичні інститути чи апатію, байдужість до політики тощо. У дослідженні природи політичної поведінки науковий інтерес мають основні положення низки підходів і теорій соціальних та поведінкових наук. Політична поведінка є предметом вивчення біхевіоризму і необіхевіоризму, які розглядають політичну сферу через поведінку людини та досліджують останню переважно у стабільних політичних системах; інституціонального підходу, який акцентує увагу на тому, що політичну участь зумовлюють можливості громадян впливати на владу; соціологічного, який наголошує на її зумовленості соціальними чинниками; психологічного, який вивчає мотиви та установки людини як пріоритетні чинники та акцентує увагу на ролі індивідуальних особливостей; психоаналітичного, що вказує на зумовленість політичної поведінки інстинктами і потребами та їх рівнем задоволення; маніпулятивного чи медіапідходу, який зосереджується на механізмах впливу ЗМК на особистість, а остання сприймається передусім як об'єкт впливу; когнітивного підходу, який вивчає мислення та процеси обробки інформації, що впливають на прийняття рішень; діяльнісного, у межах якого розглядаються свідомість і діяльність як такі, що доповнюють один одного, а також значення цінностей, їх

відтворення в цілеспрямованій діяльності, ціннісна детермінація соціальної, політичної та інших видів активності. Гуманістична теорія розкриває політичну поведінку через ідеї активності людини, її прагнення до особистісного росту, самоактуалізацію. Теорія раціонального вибору – як раціональну дію, спрямовану на отримання максимального результату при найменших витратах. Представники Мічиганської школи детермінантами політичної поведінки виокремлюють ідентифікацію людини як результату політичної соціалізації (ступінь ідентифікації стимулює певний тип політичної участі чи неучасті). У ракурсі психологічних теорій і концепцій – вивчення суб'єктивних чинників політичної поведінки людини, зокрема політичних потреб й інтересів, політичних стереотипів та політичних традицій. Залежно від домінування тих чи інших потреб чи інтересів формуються мотиви, які зумовлюють характер політичної поведінки від звичайної емоційної реакції до продуманої системи дій, що спрямовані на досягнення мети. Політична поведінка є феноменом, що зумовлений, з одного боку психологічними особливостями людини, а з іншого – рівнем політичної культури та особливостями політичного розвитку певного суспільства чи групи, до якої вона долучена. Ця зумовленість відтворюється у детермінантах і типах політичної поведінки.

2. Сучасний підхід до осмислення поняття політичної поведінки доводить актуальність дослідження її як єдності причин та наслідків, як багатоаспектного поняття, що має досить виражену структуру. Вивчення взаємодії її компонентів, зовнішніх і внутрішніх детермінант потребує розширення методології політичної науки теоретичними напрацюваннями політичної і соціальної психології, соціології, частково педагогіки. Синтез цих знань дозволяє аналізувати закономірності політичної поведінки та її роль у зміні напрямів політичних процесів, ступені політизації та «політичної депресії» суспільства, сприйнятті політичної сфери представниками різних соціальних груп.

Поведінка як феномен, що відтворює причинно-наслідкові зв'язки детермінант та проявів, може мати властивість зворотної дії – від наслідку до причини, набуваючи при цьому властивості детермінанти, змінювати ставлення до політичної сфери, усвідомлення ролі суб'єкта у політичному житті, загалом впливати на його політичну культуру та політичну соціалізацію. Така унікальність найвиразніше виявляється в умовах трансформаційних змін, коли наслідки політичних процесів можуть багато в чому зумовлюватися типом поведінки її суб'єктів, що конкретизується у діях, вчинках, прийнятих рішеннях, характері та стилі політичної діяльності.

3. Вагомий вплив на політичну поведінку має політичний режим. У контексті вивчення політичної поведінки демократичну трансформацію суспільства розглянуто як один із чинників, що забезпечує розширення прав та свобод людини, можливість громадян брати участь у процесі прийняття політичних рішень, розвиток громадянського суспільства, посилення контролю за діями влади з боку суспільства, плюралізму та вільної конкуренції. Зміни торкаються не лише інституційного дизайну, а й політико-культурної сфери суспільства, зокрема формування моделі політичної поведінки, адекватної демократичним цінностям, нормам і принципам, віри у них та дотримання їх.

На рівні політичної поведінки відбувається зсув до формування пріоритетів самостійної та усвідомленої участі громадян, що зумовлюється можливістю робити вибір із декількох альтернатив, сформованій відповідальності за нього, та відповідає розвиненому громадянському суспільству, умовам здорової конкуренції у політиці, культурі компромісу й досягнення консенсусу між суб'єктами політики.

Внутрішні та зовнішні детермінанти можуть як активізувати політичну участь і діяльність, так і викликати пасивність. Проаналізовані економічний, інформаційний чинники демократичної трансформації суспільства, що зумовлюють політичний вибір, формують мотивацію (не)участі у політичному житті. Окремо розглянуто вплив корупції на систему політичних відносин і політичну поведінку громадян, визначено її негативний характер у затвердженні демократичних цінностей та стандартів життя.

Діалектика соціальних і психологічних детермінант політичної поведінки в умовах демократичної трансформації суспільства виявляється у формуванні усвідомленої потреби політичної участі, реалізації її через долучення до політичного життя чи, навпаки – її стримування. Демократичні зміни, що супроводжуються кризами в економічній, політичній, правовій сферах, можуть викликати різні поведінкові реакції пересічних громадян – від активності (також і протестної, неконвенційної) до апатії та абсентеїзму. Політична поведінка пересічного громадянина в умовах демократичного суспільства відображає внутрішню готовність діяти за власним покликом, переконанням, волевиявленням. Водночас неготовність з боку суспільства, а також певна його аморфність викликає низку труднощів утвердження та функціонування принципів демократії, серед яких брак представництва соціальних і політичних інтересів, слабка контрольованість влади і відповідно корумпованість, що потім породжує і недовіру з боку суспільства, зростання популізму тощо. Уникненню подібних труднощів сприяє цілеспрямована система політичної соціалізації та політичної освіти суспільства. Роль «мотиваторів» демократичної політичної участі виконують політичні та соціальні інститути, органи влади, політичні партії, державні та політичні діячі, громадські об'єднання, ЗМК, дії політичної еліти, спрямовані на створення загальної атмосфери – «мотиваційного клімату» політичної участі. Останній зумовлюється водночас і особливостями політичної культури та політичної соціалізації. Завдяки різним інструментам впливу (підтримці, сприянню, заохоченню до участі чи не участі у політичному житті, маніпуляції) «мотиватори» можуть як посилити, так і демотивувати політичну активність суспільства.

4. Аналіз широкого спектру наукових джерел дозволив окреслити детермінанти, які визначають особливості політичної поведінки в умовах демократичних змін суспільства:

– наявність та ефективність інститутів демократичної політичної системи – статус та взаємодія усіх гілок влади; наявність та вага опозиції; ставлення до ЗМК; послідовність демократичного курсу розвитку держави; тип, час існування (політична пам'ять) та причини розпаду (зовнішнє втручання, внутрішні конфлікти і розколи) попереднього режиму тощо;

- атмосфера цивілізованих виборів, відкрита, прозора передвиборча боротьба, що мотивує електоральну активність, формує відповідальність як виборців, так і кандидатів;

- зрілість громадянського суспільства, що відображає навички самоорганізації суспільства для вирішення суспільно-політичних проблем;

- наявність чи відсутність демократичних традицій, цінностей, досвіду демократії;

- ресурси – інтелектуальні (знання, навички, інформація), комунікативні (мережі обміну, наявність контактів) та матеріальні (обладнання, дохід тощо) (К. Вельцель, Р. Інглгарт);

- досвід політичної участі та тип політичної поведінки, які були сформовані до початку демократичної трансформації;

- довіра до органів влади, легітимність політичних інститутів, політичної системи загалом (делегітимація знижує політичну активність та посилює суспільну «депресію», апатію чи протестні настрої);

- баланс між політичною активністю та апатією, між потенційним мотивом (мотив готовності до участі) та актуальним (реальна активна участь, в тому числі й протестна) – відповідний дисбаланс та розрив серед іншого виявляється у поведінці як певний патерналізм (діяльність не самих громадян, а «від імені громадян») і негативно позначається на самоорганізації громадянського суспільства та окремих громадян;

- ступінь задоволення демократією та демократичними змінами (в умовах демократичних трансформацій пов'язаний з певними очікуваннями громадян; чим вищим є відчуття задоволення, тим меншою вірогідність протестної поведінки, чим нижчим – зростає активність чи розчарування, що може збуджувати протести або навпаки, викликати суспільну апатію, відчуження);

- роль політичної еліти, стабільність чи зміна векторів її зовнішньополітичних та внутрішньополітичних орієнтацій, характер відносин зі суспільством, ступінь узгодженості еліти;

- ступінь радикалізації політичної свідомості, ненасильницької участі, готовність вирішувати конфлікти мирним шляхом (конвенційна політична поведінка є показником «нормального» перебігу демократичних трансформацій та закріплення цінностей демократії).

Ці детермінанти відтворюються на типах політичної поведінки. Їх осмислення дозволяє виявити певні особливості, що сигналізують чи про наближення до авторитарних тенденцій, чи про «перешкоди» формування демократичних засад суспільного життя, а також аналізувати пошуки оптимального шляху подальших демократичних змін.

5. Проблема політичної поведінки як «індикатора» досягнень та ризиків демократичної трансформації українського суспільства розглянута через призму мотивації політичної поведінки еліти та не еліти. Демократія в Україні отримала назви «імітаційної», «фасадної», «псевдodemократії», а політичний режим характеризується деякими науковцями як гібридний. Особливості демократичної трансформації в Україні дозволяють стверджувати, що таке середовище формує швидше негативний емоційний стан, «суспільну депресію»,

відчуття незадоволеності та посилення напруги, апатії, є «демотивуючим» кліматом для цивілізованої демократичної участі, закладає ґрунт для протестної поведінки як політичного класу, так і суспільства. При чому для перших – це перейти в опозицію чи мовчазне виконання своїх службових обов'язків, для других – мобілізуватися «проти». Небезпеки «клімату», що демотивує політичну активність, у тому, що він збільшує розрив між сприйняттям демократії як «мотиву-мети» та «мотиву-цінності», адже характеризується неусвідомленістю мети суспільного розвитку та напругою в суспільстві; недовірою до влади; зневірою у можливість реалізувати та захистити свої інтереси; сприйняттям політичної сфери як середовища цинічного, амбіційного змагання вузькогрупових інтересів корумпованих груп; низькою якістю політичної компетентності та культури суб'єктів політичних відносин.

Усвідомлена мотивація людини продукує її самоорганізацію та самодисципліну, формує звичку дотримуватися норм і вимог суспільства й сприймати їх як норми власної поведінки. Порушення ж процесів інтеріоризації політичних цінностей суспільства зумовлює імпульсивні, неусвідомлені, символічні політичні дії та реакції. Аналіз актуальної і потенційної мотивації засвідчив її відмінності у суб'єктів влади та суспільства (зокрема громадських активістів, волонтерів, молоді і пересічного виборця). В останні роки соціологічні дослідження фіксують тенденцію зростання готовності українських громадян (не еліти) брати участь у політичному житті. Водночас, вказують на значний розрив із реальною участю, що позначається на змісті та інтенсивності політичної активності цих груп. Одним із проявів такої незбалансованості визначено «псевдомотивацію» поведінки, що зумовлюється псевдодіяльністю як представників влади, так і значної частини громадських організацій. Разом з тим, високі показники запасу довіри громадян до волонтерських організацій можуть позитивно вплинути і на довіру як громадським організаціям, так і віру в успішність політичної активності.

Зміни мотивації суб'єктів влади відбуваються через комплекс цінностей – індивідуальних, професійних і національних (цінності держави та суспільства) та їх пріоритетності. Окреслені цінності формують мотиви поведінки суб'єктів влади (мотив влади, мотив досягнення і мотив афіліації), їхню ієрархічність, яка є динамічною у періоди досягнення людиною влади та власне владного періоду. Мотивами політичної діяльності суб'єктів влади можуть бути також прагнення вирішувати проблеми та виконання обов'язку. Усі перераховані мотиви взаємодоповнюють один одного. В умовах демократизації суспільства, економічної та політичної криз домінуючим є мотив використання влади як інструменту, що задовольняє потребу захисту економічних інтересів і отримання матеріальної вигоди.

Демократичні зміни потребують оновлення суб'єктів влади та змін у свідомості суспільства, зокрема актуалізуються питання професійної компетентності та відповідальності за майбутнє, реформування шляхів і механізмів ротації влади, налагодження відносин і комунікації між владою та суспільством. Від вирішення цих питань залежить консолідація суспільства, відродження та розвиток національних демократичних цінностей.

6. Проблема розвитку солідарної політичної поведінки українського суспільства розкрита через пошук збалансованості між актуальною і потенційною мотивацією, між мотивом-метою і мотивом-цінністю. Для вирішення цієї проблеми пропонуються шляхи формування солідарної політичної поведінки, яка зменшує окреслений розрив та узгоджує визначені мотиви. Серед основних шляхів розглядається: політична освіта і виховання; запит суспільства на демократичні цінності та норми; сформованість основних параметрів психологічної готовності до змін та ризиків демократичного розвитку; відновлення чи формування довіри до політичних інститутів і політичної влади зокрема; розвиток навичок самоорганізації та соціальної взаємодії; створення системи стимулів до активної солідарної участі та навичок комунікації; посилення авторитетності політичної еліти; формування віри у власні сили та можливості успішного політичного досвіду; стимулювання мотивації успішності політичної участі; формування відповідальності; подолання «старих» та сформованих «нових» стереотипів політичної свідомості значної частини українських громадян.

Окреслені шляхи формування солідарного типу політичної поведінки не вичерпують усього їх спектру, проте дозволяють визначити пріоритетність освіти, а також визнати вирішення цього питання у площині політичної культури, політичної соціалізації як політичної еліти, так і суспільства. Це спрямовує на подальше глибоке міждисциплінарне вивчення процесу трансформації протестної, символічної політичної поведінки в усвідомлену солідарну, з урахуванням особливостей, взаємодії її детермінант і проявів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Стаття у науковому фаховому виданні України:

1. Куницький М. П. Зовнішні детермінанти мотивації політичної поведінки в умовах демократизації суспільства. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Відп. ред. О. В. Бабкіна. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 22. С. 80–85.

Статті у фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз:

2. Куницький М. П. Мотиваційний клімат політичної участі: до визначення поняття. *Політикус: науковий журнал*. Гол. ред. С. М. Наумкіна. Випуск 3. Одеса, 2017. С. 20–24.

3. Куницький М. П. Мотиви політичної участі як предмет вивчення сучасної науки. *Держава і право: Збірник наукових праць*. Серія Політичні

науки. Випуск 76. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2017. С. 187–200.

4. *Куницький М. П.* Проблема псевдомотивації політичної поведінки як відображення ризиків демократизації українського суспільства. *Політикус: науковий журнал*. Гол. ред. С. М. Наумкіна. Випуск 5. Одеса, 2017. С. 62–67.

5. *Куницький М. П.* Психологічні детермінанти мотивації політичної поведінки в умовах демократизації суспільних відносин. *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць. Гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ, 2017. Вип. 125 (10). С. 377–381.

6. *Куницький М. П.* Особливості та тенденції мотивації поведінки політичного класу та суспільства у контексті демократизаційних змін в Україні. *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць. Гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ, 2017. Вип. 126 (11). С. 474–480.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають отримані наукові результати:

7. *Куницький М. П.* Чинники мотивації політичної участі особистості в умовах демократичного суспільства. *Дванадцяті юридичні читання*. Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози: матеріали Міжнародної наукової конференції, 1-2 червня 2017 р. / ред. кол. : В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 339–342.

8. *Куницький М. П.* Потенційна та актуальна мотивація політичної поведінки суб'єктів влади та окремих груп суспільства в сучасній Україні. *Тринадцяті юридичні читання*. Українська державність: кризь призму часу (до 100-річчя Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр.): матеріали Міжнародної наукової конференції, 24-25 травня 2018 р. / ред. кол. : В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 188–190.

9. *Куницький М. П.* Особливості політичної поведінки в умовах демократичної трансформації суспільства. «*Освіта і доля нації*». Виховання громадянина в демократичних суспільствах: європейський та український досвід: Матеріали ХІХ Міжнародної науково-практичної конференції (17-19 травня 2018 р.) / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2018. С. 70–74.

АНОТАЦІЇ

Куницький М. П. Детермінанти та прояви політичної поведінки в умовах демократичної трансформації суспільства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – «Політична культура та ідеологія» (політичні науки). – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2019.

У дисертації досліджується політична поведінка в умовах демократичних змін суспільства, виокремлюються особливості взаємозумовленості детермінант і зовнішніх проявів політичної поведінки суб'єктів влади та окремих груп українського суспільства. Виявлено, що поведінка як феномен, який відтворює причинно-наслідкові зв'язки детермінант та їх проявів, може мати властивість зворотного зв'язку від наслідку до причини, набуваючи при цьому властивості детермінанти – поведінка може бути одним із чинників формування особливостей політичної культури, вплинути на характер політичної соціалізації, обумовити зміни сприйняття політичної реальності у політичній свідомості. Синтезовано детермінанти, які визначають особливості політичної поведінки в умовах демократичних змін суспільства. Політичну поведінку в умовах демократичної трансформації українського суспільства розглянуто через призму мотивації еліти та не еліти й визначено, що наближеність до життя за демократичними стандартами зумовлюється збалансованістю між актуальною і потенційною мотивацією; між демократією як мотивом-метою і мотивом-цінністю у політичній поведінці. Для вирішення цієї проблеми пропонуються шляхи формування солідарної політичної поведінки – поведінки, яка зменшує окреслений розрив та балансує визначені мотиви.

Ключові слова: політична поведінка, детермінанти політичної поведінки, демократична політична культура, політична свідомість, людський вимір політики, мотивація політичної поведінки, демократична трансформація, типи політичної поведінки.

Куницький Н. П. Детерминанты и проявления политического поведения в условиях демократической трансформации общества. – Квалифицированная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на получение научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.03 – «Политическая культура и идеология» (политические науки). – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2019.

В диссертации исследуется политическое поведение в условиях демократических изменений общества, обозначаются особенности взаимообусловленности детерминант и внешних проявлений политического поведения субъектов власти и отдельных групп украинского общества. Определено, что поведение как феномен, который отображает причинно-следственные связи детерминант и их проявлений, может иметь обратную связь от последствия к причине, приобретая свойства детерминанты, – поведение

может быть одним из факторов формирования политической культуры, влиять на характер политической социализации, вызвать изменения восприятия политических реалий в политическом сознании. Синтезированы детерминанты, которые определяют особенности политического поведения в условиях демократических изменений общества. Политическое поведение в условиях демократической трансформации украинского общества рассмотрено через призму мотивации элиты и не элиты и установлено, что приближенность к демократическим стандартам жизни определяется балансом между актуальной и потенциальной мотивацией; между мотивом-целью и мотивом-ценностью в политическом поведении. Для решения этой проблемы предлагаются пути формирования солидарного политического поведения – поведения, которое сокращает разрыв между ними и балансирует выделенные мотивы.

Ключевые слова: политическое поведение, детерминанты политического поведения, демократическая политическая культура, политическое сознание, человеческое измерение политики, демократическая трансформация, мотивация политического поведения, типы политического поведения.

Kunyskyi M. Determinants and Manifestations of Political Behavior in Conditions of Democratic Transformation of Society. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for the scientific degree of candidate of political sciences specialty 23.00.03 – Political Culture and Ideology. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2019.

Thesis proposes to comprehend new aspects of understanding of political behavior as a component and indicator of development of democratic political culture. Political behavior is investigated in the conditions of democratic changes of society, in particular, features of interdependence of determinants and external manifestations of political behavior of the subjects of power and certain groups of Ukrainian society. The scientific novelty of the obtained results is to attempt an author's substantiation of political behavior as a phenomenon that reproduces causal relationships with political culture and political socialization, and in a transformational society, it can have a reverse effect – from the consequence to the cause. Political behavior is conceived as one that, on the one hand, is organically conditioned by the peculiarities of political consciousness, political culture and socialization, and on the other hand, it can change the nature and nature of political values, stereotypes, attitudes, attitudes, and the like.

The outlined determinants that determine the peculiarities of political behavior in a democratic transformation: the effectiveness of institutes of the democratic political system; previous experience of political participation; the maturity of civil society; «resources» of political behavior; the formation of democratic traditions, values, experience of democracy; an atmosphere of civilized elections; trust in the authorities, political institutions, the political system in general; the balance between political apathy and activity; the degree of satisfaction with democracy and democratic change; the role of the political elite, the stability of the vectors of its political orientations; degree of radicalization of political consciousness and others.

Became deeper the understanding of the external manifestations of political behavior (the influence of the features of the political system, political regime, political socialization of various subjects of politics, etc.), and emphasized the spontaneous reactions, its internal determinants, which have a psychological nature and can be detected through a subjective dimension – personal, group, mass. In modern conditions of democratization of Ukrainian society, political behavior is considered through the prism of its motivation, in particular the balance between actual and potential motivation, between democracy as a motive-purpose and a motive-value. Approaching of democracy is seen in the complex process of transformation of political values of society into internal, personal, that is, awareness of personal needs, analysis of ways to meet them, and their agreement with the needs of society.

The concept of «motivational climate» which determines the content, form and effectiveness of political behavior, is updated and can promote both conscious political participation of citizens and form of indifferent attitude towards politics.

In the dissertation are also considered separate factors (features of social and political stratification, achievements of the information society, corruption), which can both increase the political participation and activities of subjects in a democratic transformation, and provoke absenteeism, the state of apathy, indifference to politics. These factors also highlight the modern understanding of the laws and types of political behavior.

Democratic changes are seen in the need for the consolidation of society, the revival and development of common values. The ways of formation of solidarity political behavior are proposed, which reduces the gap between potential and actual motivation and balances the mentioned motives in the dissertation. Among such paths, above all, is called political education and upbringing; "mass demand for democracy"; the formation of the main parameters of psychological readiness for change and the risks of democratic development; restoring or building confidence in political institutions and political power in particular; formation of skills of self-organization and social interaction; creating a system of incentives for active solidarity participation and communication skills; strengthening the credibility of the political elite; formation of faith in own strength and opportunities of successful political experience; stimulating the motivation of the success of political participation; formation of responsibility; overcoming "old" and formed "new" stereotypes of political consciousness of a significant part of Ukrainian citizens. It is about developing a model of political behavior that would be adequate to democratic values, norms and principles, based on the priority of independent and informed participation of citizens, the formation of responsibility, the culture of compromise, the possibilities of healthy competition in politics, the free political choice of a number of alternatives.

Key words: political behavior, determinants of political behavior, democratic political culture, political consciousness, human dimension of politics, motivation of political behavior, democratic transformation, types of political behavior.

Підписано до друку 25.01.2019 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 пр. Зам. № 022
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.